

greppet om det mänskligt hållbara övergav honom inte ens när han visade upp stadens bäst burna frack och mest klädsamma knappnålsnejlika” (nekr i NDA).

Förutom på teaterscenen var S även verksam som filmskådespelare med regissörer som Victor Sjöström (bd 32), John Brunius (bd 6), Gustaf Molander (bd 25) och Per Lindberg. Han tillhörde de skådespelare som klarade övergången från stumtill talfilm. Likaså deltog S efter pensioneringen i en rad uppsättningar för den 1929 inrättade radioteatern.

Handl:ar rör S (fotografier, klipp) i Musik- o teaterbibl, Statens musikverk. Korrespondens i Kungl dramatiska teaterns arkiv. – Brev från S i KB (bla till Harald Molander) o UUB.

Tryckta arbeten (bidrag): Bidrag som har använts som källa till biografiteksten ovan: Önskningsmål (Aftonbladet 10 jan 1896).

Källor o litt: Den svenska nationalscenen (1988); D Fallström, T S 75 år (S-T 26 febr 1933); G Furumo, Stiftelsen Höstsol (2004); U-B Lagerroth, Modernismens genombrott i huvudstaden (Ny svensk teaterhistoria, 3, 2007); M Lüchou, Svenska teatern i Helsingfors: repertoar 1860–1975 (1977); G Nordensvan, Svensk teater och svenska skådespelare från Gustav III till våra dagar, 2 (1918); A Ranft, Memoarer (1928); P Ringby, Författarens dröm på scenen: Harald Molanders regi och författarskap (1987); C Rosenqvist, Mittsvenska scener: Härnösand, Sundsvall och det sena 1800-talets landsortsteater (1998); SMoK; Svensk scenkonst och film, ed E Wettergren o I Lignell (1940); Svenska konstnärer inom teatern, musikens och filmens värld, ed E Sundström (1943); Teater i Stockholm 1910–1970 (1982); Teater i Sverige utanför huvudstaden, ed O Hillberg (1948). – Nekr:er över S i SvD o NDA 9 maj 1941.

Rikard Hoogland

Svennerholm (före 1932 *Andersson*), **Lars Torvald**, f 5 juni 1925 i Eskilstuna Kloster, Söd, d 26 feb 2001 i Fässberg, V Göt. Föräldrar: köpmannen Sven Torvald Andersson o Elwy Ingeborg Elisabet Lindqvist. Studentex vid Eskilstuna h a l 5 juni 44, inskr vid UU 3 febr 45, amanuens i med kemi sept 46–maj 47, med kand 28 maj 47, tf l:e amanuens vid med-kemiska institut 1

nov 48–30 juni 49, allt vid UU, tf e o 2:e läk vid Ulleråkers sjukhus i Uppsala 24 maj–30 sept 49, tf l:e amanuens vid medkem inst vid UU 1 juli 50–30 juni 51, tf 2:e läk vid Ulleråkers sjukhus 9 jan–21 mars 51, bitr lär vid Med högsk i Gbg (från 1 juli 54 GU) 1 juli 51–30 juni 56, extra läk vid Vasa sjukhus i Gbg 14 juli–6 sept 52, med lic vid UU 3 sept 52, tf underläk periodvis vid med kliniken vid Sahlgrenska sjukhuset o Vasa sjukhus i Gbg sept 52–aug 54, l:e ass vid med-kem instit vid Med högsk där 1 jan–30 juni 54, tf laborator vid GU 1 sept–15 dec 55 o 16 jan–13 maj 56, amanuens i klinisk kemi 1 juli 56–30 juni 57, disp 6 april 57, docent i med kemi 57, anställn som e o docent i med o fysiolog kemi 1 juli 57–30 juni 58, tf laborator 1 sept–30 nov 57, tf prof 13 mars–2 apr 58, forskningsläk 1 juli 58–30 juni 61, med dr 4 okt 58, allt vid GU, extra läk vid neurologiska kliniken vid Sahlgrenska sjukhuset 1 jan 59–31 dec 60, tf prof vid GU 15 sept–15 dec 60, forskare där 1 juli 61–30 juni 64, konsulterande läk vid neurologiska kliniken vid Sahlgrenska sjukhuset 1 jan–31 dec 64, laborator i neurokemi vid GU o läk vid S:t Jörgens sjukhus 1 juli 66–31 maj 69, bitr prof vid GU 1 juli 69–79, överläk vid S:t Jörgens sjukhus 69–91, prof i neurokemi vid GU 79–91, vistades i perioder som Fogarty scholar vid National Institutes of Health, Bethesda, Maryland, USA, 80–82. – LVVS 82.

G 21 sept 1947 i Uppsala, Domk, m med lic Elisabet Krafft Lyngge, f 5 aug 1927 i Aker, Norge, d 2 jan 2011 i Gbg, Vasa, dotter till professorn Bernt Arne L o Johanne Krafft.

Efter studentexamen i Eskilstuna sökte sig Lars S 1945 till Uppsala för att studera medicin. Han hade tidigt tankar på att bli psykiater men fick direkt efter kursen i medicinsk kemi erbjudande att börja arbeta som amanuens på den av professor Gunnar Blix ledda institutionen. Det blev ett livsavgörande vägval. Fram till 1950 varvade S studier med forskningsuppgifter och såg därigenom en möjlighet att kombinera sitt intresse för psykiska sjukdomar med grundforskning rörande hjärnans kemi.

Medicinska högskolan i Göteborg började sin verksamhet 1949 och rekryterade aktivt unga läkare till sin lärarkader. Gunnar

LARS SVENNERHOLM
Privat ägo

Blix deltog i planeringen av den nya högskolans verksamhet, och kanske bidrog det till att flera av hans medarbetare sökte sig till Göteborg. Olof Mellander (bd 25) fick den nyinrättade professuren i medicinsk och fysiologisk kemi och Björn Isaksson fick senare en professur i klinisk näringslära. Också S rekryterades 1951 – utan att ännu vare sig vara färdigutbildad eller ha något vetenskapligt arbete publicerat – till en tjänst som biträdande lärare i allmän kemi. Staden Göteborg och universitetsvärlden där förblev han sedan trogen.

S:s forskningsarbete inriktade sig redan från början på problem rörande hjärnans kemi. Han satte tidigt som långsiktigt mål att nå fördjupad kännedom om olika lipiders kvalitativa och kvantitativa förändringar vid sjukdomar i nervsystemet. I synnerhet kom S att intressera sig för gangliosiderna, en sorts komplexa socker-fettmolekyler eller glykolipider som framför allt förekommer i hjärnan och har stor betydelse för dess funktion genom att ta emot och förmedla information. S har i populärvetenskapliga sammanhang liknat dem vid ”cellernas antenner”.

Gradualavhandlingen 1957 fokuserade främst på tekniker för kvantitativ bestämning av gangliosider och cerebrosidar, en enklare typ av glykolipid som också finns i människans hjärna. Direkt banbrytande var de delar i avhandlingen som behandlade renframställning, karakterisering och analys av sialinsyra, ett socker som utgör en viktig beståndsdel i gangliosidmolekyler. När S började sina studier av gangliosiderna rådde stor oenighet bland kemisterna om deras struktur och nomenklatur. Längre trodde man att endast en typ existerade, men S kunde med hjälp av bl a tunnskikt-kromatografi visa att gangliosiderna utgörs av ett flertal kemiskt närstående substanser, med olika antal sockermolekyler och en eller flera sialinsyregrupper. Till att bringa reda på området bidrog också att S 1963 gav de enskilda gangliosiderna namn som visserligen inte var kemiskt exakt beskrivande, men lätta att komma ihåg – GM1, GM2 o s v. Den ”Svennerholmska nomenklaturen” är idag universellt accepterad och får ses som ett av hans viktigaste bidrag till den neurokemiska forskningen.

Efter ett antal år på forskartjänster fick S 1965 arbete som tf laborator i neurokemi vid Göteborgs universitet, en tjänst som snart blev ordinarie och senare omvandlades till en professur. Tjänsten – den första i sitt slag i landet – var kopplad till den nyinrättade psykiatriska universitetskliniken på S:t Jörgens sjukhus, men först 1976 kunde laboratorieverksamheten också flytta dit.

S kom att fördjupa sin forskning i flera riktningar. Många av hans arbeten handlar om att kvantitativt bestämma olika glykolipider och andra substanser av betydelse för såväl nervsystemets utveckling hos foster, nyfödda och vuxna som för en rad olika psykiatriska och neurologiska tillstånd. Särskilt intresserade sig S för de medfödda ämnesomsättningsrubbingar som leder till olika organiska nervsjukdomar. Flera av undersökningarna skedde i nära samarbete med pediatrikern Bengt Hagberg och neuropatologen Patrick Sourander, båda vänner från åren i Uppsala som också slagit sig ner i Göteborg. Hagberg spårade upp och beskrev sällsynta barnsjukdomar, Sourander studerade dem neuropatologiskt och S analyserade dem neurokemiskt.

”De tre musketörerna”, som de kallade sig själva, kunde 1963 reda ut diagnosen för Krabbes sjukdom. För den dödliga sjukdomen metakromatisk leukodystrofi (MLD) som angriper hjärnan och andra vitala organ kunde Hagberg, Sourander och S visa att den där anhopade lipiden utgörs av sulfatid. En annan sjukdom som S studerade var Tay-Sachs sjukdom, där han kunde visa att den gangliosid (GM2), som uppträder i stor mängd i hjärnan hos de drabbade barnen ansamlas på grund av brist på enzymet hexosaminidas A. Också ifråga om Gauchers sjukdom, som leder till att bl a mjälten och levern förstoras och skadas, gjorde S nya upptäckter. För den infantila formen av sjukdomen kunde S påvisa förändringar i gangliosider och cerebrosider som stämmer väl med uppfattningen att den beror på frånvaron av enzymet β -glukosidas; idag kan patienter med denna rubbning behandlas med enzymsubstitution. Det väckte på sin tid stort uppseende när S kunde hjälpa en familj i Norrbotten, där en flicka insjuknat i Gauchers sjukdom. S kunde genom fostervattensdiagnostik ge de anlagsbärande föräldrarna nödvändig trygghet att våga skaffa nya barn och genom en transplantation kom ett av dessa sedan att donera frisk benmärg till storasystemen som därmed räddades till livet.

S närde ett livslångt intresse för demenssjukdomarna. Redan under 50- och 60-talen inledde han grundforskning om dessa i samarbete med överläkaren vid Lillhagens sjukhus Hakon Sjögren (bd 32) och Patrick Sourander. S och hans forskargrupp undersökte genom åren neurokemiska förändringar i hjärnan, särskilt vid Alzheimers sjukdom, och kunde påvisa klara skillnader mellan Alzheimer med tidig respektive sen debut. Sjukdomen, som yttrar sig i oro, ångest och minnesförlust, leder till att enskilda nervcellers utskott förtvinar och faller bort varvid kommunikationen mellan nervcellerna förstörs. S kunde visa att hos patienter med den tidiga formen av Alzheimer, som är den svårare varianten och som debuterar redan i medelåldern, förelåg en markant rubbning av mängden gangliosider i ryggmärgsvätskan. Då man tidigare vid djurförsök kunnat stimulera nybildning av utskotten med hjälp av gangliosider låg

det nära till hands att också försöka tillföra gangliosider till Alzheimerpatienter. Sådana kliniska prövningar inleddes av S och hans kolleger 1988, varvid man injicerade den verksamma substansen, dock utan framgång. Några år senare prövade man att tillföra dagliga doser med hjälp av en kateter i hjärnan och en i buken inopererad pump. Någon verksamt bot finns dock ännu inte (2017).

En viktig insats gjorde S tillsammans med sin svärson, mikrobiologen Jan Holmgren. I början av 70-talet kunde de visa att gangliosiden GM1 fungerar som receptor eller ”mottagare” på celler i tarmen och i andra organ för det toxin som ger upphov till kolera. Detta innebar den första kemiska definieringen av en cellreceptor. Andra identifierade gangliosider kunde senare visas vara receptorer också för andra toxiner och för vissa virus. Detta arbete har följts upp med utvecklingen av nya diagnostiska metoder vid kolera och andra infektioner.

Under 1980-talet fick S:s gangliosidforskning ytterligare ett fokus, nämligen i relation till olika former av cancer. Särskilt studerade han vissa gangliosiders uttryck hos hjärntumörer och hur dessa ”tumör-gangliosider” både kunde utnyttjas i diagnostiskt syfte och bli mål för behandling med läkemedel bestående av målsökande, s k monoklonala antikroppar. Denna forskning ledde till etableringen av ett cancerdiagnostiskt bolag som fortfarande (2017) är verksamt.

S hade också ett näringsfysiologiskt engagemang, som både ledde till studier av fettsammansättningen i olika organ och till ett intresse för sambandet mellan mat och hälsa. Självt intresserad av matlagning gav han tillsammans med hushållslärarinnan Henrietta Ågren och redaktören Madeleine Hönig ut kokboken *Lev ung längre* (1960), som kraftfullt pläderade för en kost med mindre inslag av mättat fett och en ökad andel fleromättat fett, med målsättningen att motverka åderförkalkning. S var inte den förste att företräda denna uppfattning, men det var nytt att på vetenskaplig grund komma med konkreta råd till allmänheten. Boken blev en stor försäljningssuccé och översattes till ett flertal språk. Den blev också föremål för stor uppmärksamhet i både

fack- och dagspress, ibland välkomnande, ibland raljerande, med antydningar om författarnas koppling till margarinindustrin. Kolumnisten och kokboks författaren Pernilla Tunberger klagade över att kokboken var fylld av pommes frites, friterad fisk och andra ”matförslag som dryer av olja” (Tunberger). S fick också kritik av landets ledande invärtesmedicinare Lars Werkö, kanske mer på grund av avsaknaden av egna vetenskapliga data som stödde S:s uppfattning än för rekommendationerna som sådana.

S var en pionjär på det neurokemiska området och blev tidigt en internationellt ledande auktoritet, i synnerhet avseende gangliosidernas kemi och betydelse för hjärnans normala utveckling. Han etablerade neurokemi som en egen specialitet i Sverige, ledde forskningen på området under flera decennier och handledde ett stort antal doktorander, som senare förde hans ämne vidare vid andra lärosäten. Han hade stor förmåga att etablera och vidmakthålla samarbete med forskare inom andra områden, där hans eget kemiska kunnande kunde kombineras med kliniska data. För sina undersökningar av barn med rubbningar i ämnesomsättningen var han beroende av läkare ute i landet, som hade primärkontakten med patienterna; han var där skicklig, entusiastmerande och ibland kanske övertalande för att få tillgång till material för undersökning. Med internationella kolleger bildade han samlingsgrupper och han var aktiv vid tillkomsten av såväl International Society for Neurochemistry (ISN) som European Society for Neurochemistry (ESN).

S brann för sin forskning och kunde med sin energi entusiasmera medarbetare på olika nivåer för sina projekt. Han var också skicklig på att förmedla forskningsdata till allmänheten. Men kommitté- och utredningsarbete var inte hans område. Han tog stor plats, talade med hög och tydlig röst och den som sade emot honom fick vara påläst. Efter pensioneringen fick han mer tid att odla sitt livslånga intresse för konst och glas. Han samlade med åren en betydande kollektion av göteborgskonstnärer som i många fall var personliga vänner. Tillsammans med hustrun Elisabet etablerade S ett

konstgalleri på Orust där deras konstnärsvänner under många år hade sommarutställningar.

Framför allt för sina upptäckter rörande de ärftliga ämnesrubbningarna belönades S 1987 med det prestigefyllda Anders Jahres pris.

S:s hustru Elisabet var verksam som överläkare samt chefsläkare för geriatriken i Göteborg. Dottern Ann-Mari S (f 1947) blev professor i infektioner och immunitet, sonen Bo S (f 1949) professor i virologi, båda vid Sahlgrenska akademien, Göteborg, och sonen Jan S (f 1954) civilingenjör i Stockholm.

Tryckta arbeten (egna verk): Quantitative estimation of glycolipids in nervous tissue. A methodological study. [Akad avh (sammanfattning) GU.] Uppsala 1957. (Almqvist & Wiksell). 13 s. [Härtill sju uppsatser.] – Kost och åderförkalkning. Södertälje 1959. (Bröderna Ljungberg). 16 s. ([Omslag:] Suncos skriftserie, 2). – Lev ung längre. [Laga mat med fler-omättat fett och färre kalorier.] Sthlm 1959. (Rydahls boktryckeri). 20 s, ill. ([Omslag:] Suncos skriftserie, 3). [”Ur den kommande kokboken av Docent Lars Svennerholm”.] – Lev ung längre. Laga mat med fleromättat fett och färre kalorier. [Verso:] L S i samarbete med H Ågren och M Hönig. Omslag och teckningar av R Lagerson. Fotografier: K Bernhard och U Cronberg. [Sthlm:] Bonnier, 1960. 160 s, [8] pl-s, ill, fotogr. [15./18.–19./22. tusendet s å.] Översatt till norska 1960, till finska 1961 samt till danska och nederländska 1962.

Tryckta arbeten (bidrag): S:s bidrag har ej efterforskats, men det kan noteras att vid sökning i PubMed våren 2016 påträffades 300 artiklar med honom som (med)författare. Dessa poster avser perioden 1956–2002, varav 298 träffar tom 1997 och de två sista från 2001 och 2002.

Redigerat: Structure and function of gangliosides. [Proceedings of the Symposium on structure and function of gangliosides, held in Strasbourg (Bischenberg), France, April 23–27, 1979.] New York: Plenum Press, cop 1980. 571 s. (Advances in experimental medicine and biology, 125). [Redigerad av S tillsammans med ytterligare tre personer. Ett längre bidrag av S ingår i konferensvolymen, Gangliosides and synaptic transmission (s 533–544).] – Biological function of gangliosides. Proceedings of Nobel Symposium 83. Amsterdam: Elsevier, 1994. 409 s, ill. (Progress in brain research, 101). [Redigerad av S tillsammans med ytterligare sex personer. Två längre bidrag av S ingår i konferensvolymen, Detection of glioma-associated gangliosides GM2, GD2, GD3,

3'-isoLM1 and 3',6'-isoLD1 in central nervous system tumors in vitro and in vivo using epitope-defined monoclonal antibodies (s 213–223; tre medförfattare) och Ganglioside loss is a primary event in Alzheimer disease Type I (s 391–404).]

Källor o litt: D Finer, Läkaryrkets utveckling sett i ett halvsekelns perspektiv. Kärleken till arbetet drivkraften för familjen Svennerholm (Läkartidningen 1999, s 3356–3359); P Fredman, L S: minnestekning (Sv led:er av VVS avlidna under 2001: minnestal hållna på högtidsdagen 2001, 2003); B Lindberg o I Nilsson, Göteborgs universitet, 2 (1996); A Percy, L S: a neurochemistry pioneer (Journal of Child Neurology 2002, nr 1; [P Tunberger], Varken majsolja eller annat fett kan förebygga, lindra eller bota, av Pernilla (DN 16 febr 1960); L Werkö, Trosbekänelse till fler-o-mättat fett (Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 20 februari 1960). – Nekr:er i SvD 17 mars 2001 o Göteborgs-Posten 17 april 2001. – Muntl meddel från S:s dtr Ann-Mari S, Gbg.

Jan Westin

Svennerud (före 1933 *Svensson*), **Sven Edvard Elieser**, f 10 okt 1911 i Karlskrona (enl fb för Augerum, Blek), d 15 aug 1990 i Tving, Blek. Föräldrar: avdelningsdirektören vid Riksbanken Harald Eliezer Svensson o Alma Elisabet Brunberg. Studentex vid h a l i Malmö 3 juni 32, kompletterande studier 32–34, inskr vid LU 14 febr 35, med kand 18 febr 38, med lic där 11 dec 42, leg läk 12 dec 42, tf underläk vid Malmö östra sjukhus juni–aug 42, tf andre underläk vid Hässleholms las febr–okt 43, vid Malmö allm sjukhus kvinnoklinik okt 43–okt 44, tf andre underläk vid Skellefteå las kir avd nov 44–nov 48, vid Kristianstad las obstetgyn avd okt 48–sept 51, vid Malmö allm sjukhus kvinnoklinik okt 51–okt 61, disp 6 maj 59, med dr 30 maj 59, doc 1 nov 59, allt vid LU, bitr överläk vid Malmö allm sjukhus kvinnoklinik 1 nov 61–31 okt 62, överläk o klinikchef vid kvinnokliniken i Karlskrona 1 nov 62–76, ordf i Karlskrona läkarefören 65.

G 3 april 1943 i Malmö, S:t Pauli, m musiklärarinnan Rut Linnea Åhlund, f 1 aug 1914 där, Karoli, d 27 nov 1992 i Tving, Blek, dotter till tullkontrollören Nils Persson Å o Anna Johansson.

Sven S föddes i Karlskrona och även om

han kom att bo i olika delar av landet under både sin uppväxt och första hälften av sitt yrkesliv blev det till födelsestaden han till sist återvände som specialist inom sitt område.

Efter en studentexamen i huvudsakligen humanistiska ämnen bytte S inriktning och ägnade ett par år åt att komplettera med de ämnen som krävdes för att få läsa medicin. Efter sin utbildning förde han därefter – i likhet med många andra kolleger i början av karriären – en mer eller mindre ambulera tillvaro som underläkare, och kom under sitt andra år in på den obstetrisk-gynekologiska banan. Inom denna kom han att bli banbrytande på flera sätt.

S:s doktorsavhandling baserades på en stor undersökning av yrkesarbetande kvinnor och deras sjukfrånvaro i samband med menstruationsbesvär. Dysmenorré, smärtsam menstruation, är en av de vanligaste gynekologiska åkommorna men vid tiden för avhandlingen var sambandet med frånvaro från arbetet inte särskilt utrett; befintliga studier var dessutom ofta motsägelsefulla. Undersökningen – som mötte stort intresse bland arbetsgivarna – visade att menstruationssmärter utgjorde en tämligen obetydlig orsak till frånvaro och att de berörda kvinnornas arbetskapacitet inte skilde sig nämnvärt från andras. S slog fast att fortsatt forskning därför borde inriktas på de rent gynekologiska aspekterna. Med sin kombination av socialmedicinska och gynekologiska frågeställningar utgjorde avhandlingen ett pionjärarbete som meriterade S för en docentur och den upptogs i referenslistorna i flera decennier framåt.

Då S efter ett utdraget tillsättningsförfarande tillträdde tjänsten som överläkare och klinikchef i Karlskrona och ”äntligen kom hem till Blekinge” hamnade han i vad som fram till 50-talet varit något av obrutet land. Innan den särskilda kvinnokliniken inrättades 1953 hade kvinnosjukvården skötts främst av provinsialläkare och många kvinnor förlöstes hemma av en distriktsbarnmorska. Gynekologiska operationer utfördes av allmäkirurger som fått viss men knappast omfattande gynekologisk utbildning. De första cheferna för den nya kvinnokliniken hade inte heller blivit särskilt långvariga och de låga förväntning-